

«ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Лекція № 10

Тема. Професійне спілкування у структурі діяльності педагога.

Тип заняття: лекція.

Методи: розповідь, бесіда, ілюстрування, самостійне спостереження.

Дидактичні засоби навчання: підручники, таблиці.

Література:

Основна:

1. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вид. 2-ге, стер. – К.: Академвидав, 2012. – 200 с. (Альма-матер), Р. 2.
2. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 168 с., С. 97-105.

Допоміжна:

1. В. Леви. Искусство быть другим. – М., 1980. – 230 с. (розділ «Гений общения»)
2. Д. Карнеги. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. – 1984. – 245 с.

План лекції

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності.
2. Функції педагогічного спілкування.
3. Структура педагогічного спілкування.
4. Стилї педагогічного спілкування. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування.

Мета. Дати характеристику сутності педагогічного спілкування. Проаналізувати особливості педагогічного спілкування: його функції, структуру, стилї; технології вирішення конфліктів. Охарактеризувати особливості формування індивідуального стилю педагогічного спілкування.

Виховувати у студентів цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, гуманність.

Сприяти розвитку вольових якостей, уваги, пам'яті, самоконцентрації.

I. Мотивація навчальної діяльності студентів.

Ефективна професійна діяльність учителя ґрунтується на вмільому педагогічному спілкуванні. Воно є умовою оптимізації навчання і розвитку особистості учня. Саме спілкуванню належить найважливіша роль у соціалізації дитини та особистісному зростанні. Тому педагогічне спілкування передбачає спеціальну підготовку вчителя, володіння технологіями налагодження оптимальних взаємин з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі,

сформованість продуктивного стилю педагогічного спілкування, культури педагогічної взаємодії.

Професія педагога належить до соціономічних видів праці, де спілкування, що супроводжує трудову діяльність, перетворюється на професійно значущий чинник.

II. Вивчення нового матеріалу.

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності.

Навчально-виховний процес у школі – явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка зумовлюється передусім розширеним спілкуванням, найбільшою, на думку Антуана де Сент Екзюпері, розкішню на світі. Для вчителів ця розкіш – не що інше, як професійна необхідність. З її допомогою здійснюється основне у педагогічній діяльності – вплив особистості на особистість.

Сьогодні психолого-педагогічна наука переконливо доводить, для того, щоб виховання було ефективним, у дитини необхідно викликати позитивне ставлення до того, що ми хочемо виховати. А те чи інше ставлення завжди формується в діяльності, через складний механізм взаємовідносин, спілкування. Особистість може жити і існувати тільки в спілкуванні з іншими особистостями. Поза спілкуванням, в ізоляції від суспільства особистість не може розвиватися, не може існувати. Тільки в спілкуванні з дорослими, зі своїми ровесниками формується особистість дитини.

Спілкування – це багатоплановий процес налагодження і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну стратегію і тактику взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного.

Отже, спілкування – це різноманітні контакти між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності.

Структура спілкування:

- комунікативна сторона (обмін інформацією);
- інтерактивна (організація взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування);
- перцептивна (сприймання людини людиною).

Спілкування – одна із форм взаємодії людей в процесі їх діяльності. В залежності від цього розрізняють такі **види спілкування:**

- соціально-орієнтоване (лекція, розповідь, виступ);
- групове предметно орієнтоване, яке безпосередньо обслуговує колективну працю;
- особистісно орієнтоване спілкування як спілкування однієї особистості з іншою особистістю.

У взаєминах надзвичайно важливим є уміння спілкуватися. Це явище багатопланове і охоплює кілька компонентів:

- а) комунікабельність – здатність відчувати задоволення від процесу комунікації, володіння комунікативними вміннями й навичками;
- б) соціальну спорідненість – бажання перебувати серед інших людей;
- в) альтруїстичні тенденції – бажання приносити радість людям, з якими

доводиться спілкуватися.

Спілкування, що ґрунтується на повазі до особистості, незалежно від її віку чи соціального становища, стає надійною основою співпраці, а отже, є обов'язковою умовою успішної педагогічної діяльності.

2. Функції педагогічного спілкування.

У педагогічній діяльності спілкування постає як засіб розв'язання навчально-виховних завдань; соціально-психологічне забезпечення педагогічного процесу; засіб організації взаємин учителя й учнів, що має гарантувати ефективність навчання, виховання та розвитку особистості. У цьому контексті педагогічне спілкування містить могутній резерв зростання професійної майстерності педагога, удосконалення організації педагогічної діяльності і навчально-виховного процесу.

***Педагогічне спілкування** – система способів та прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу та налагодження взаємовідносин.*

Ініціатором і керівником цього процесу є педагог. Спілкування вчителя з учнем спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату в системах «учитель – учень» і «учень – учень».

Педагогічне спілкування передбачає виконання системи важливих **функцій**:

- обмін інформацією між педагогом та учнями;
- міжособистісне пізнання;
- організація та регуляція взаємостосунків і спільної діяльності;
- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

Педагог у своїй діяльності намагається бути і джерелом інформації, і людиною, яка пізнає іншу людину або групу людей, і організатором колективної діяльності та взаємин. Педагогічне спілкування допомагає вчителю організувати взаємодію на уроці і поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, забезпечує співтворчість у класі.

Отже, педагогічне спілкування як навчально-виховний засіб, покликаний забезпечити порозуміння між учителем і учнями, є невичерпним джерелом для вдосконалення не лише обміну інформацією та виховного впливу, а й морально-психологічного клімату в колективі.

3. Структура педагогічного спілкування.

Професійно-педагогічне спілкування спрямоване на розвиток мотивації учнів, надання творчого характеру навчальній діяльності та формування особистості школярів. Тому єдиним важливим завданням є вміння правильно його будувати.

Структуру процесу професійно-педагогічного спілкування складають такі чотири **етапи**:

1. Моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап)

На цьому етапі окреслюють контури майбутньої взаємодії: планують і прогнозують зміст, структуру, засоби спілкування. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?). Тоді ж передбачають можливі способи комунікації, прогнозують сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Цільова установка вчителя має вирішальне значення. Передусім він повинен подбати про залучення учня до взаємодії, створення творчої атмосфери, відкрити простір для його індивідуальності. Це вимагає від нього вміння сприймати й відповідно оцінювати людину.

2. **«Комунікативна атака».** Суть її полягає в завоюванні ініціативи, встановленні емоційного і ділового контакту. Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу.

3. **Керування спілкуванням.** Це свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до його мети. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації, взаємооцінка співрозмовників. Важливою є атмосфера доброзичливості, в якій учень зміг би вільно виявляти своє «Я», відчувати позитивні емоції від спілкування. Уступаючи учневі ініціативу, педагог делегує йому право й необхідність самостійного аналізу подій» фактів. Він має виявляти інтерес до учня, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження, передаючи учневі свій оптимізм і впевненість в успіху, ставити перед ним яскраві цілі, окреслювати шляхи їх досягнення.

Важливо на початку взаємодії вчителя з учнями налагодити цілісний контакт із ними, привернути їхню увагу. Досягають цього насамперед мовленнєвими засобами

4. **Аналіз спілкування** — порівняння мети, засобів з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування (етап самокоригування).

Етапність процесу педагогічного спілкування в реальній педагогічній діяльності може бути дещо іншою, зокрема деякі етапи бувають згорнутими або, навпаки, надмірно розтягнутими. Описана логіка спілкування характерна для найтипівіших ситуацій, що складаються у процесі педагогічного спілкування. Вона допомагає у налагодженні педагогічно доцільних стосунків між педагогом і вихованцями.

4. Стилі педагогічного спілкування. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування.

Кожна людина залежно від характеру, поглядів, психічних особливостей виробляє власний стиль спілкування – сукупність найтипівіших ознак поведінки у цьому процесі. Під стилем педагогічного спілкування розуміють індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів.

Стиль педагогічного спілкування – усталена система способів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі.

У стилі спілкування відображаються особливості комунікативних

можливостей учителя, характер взаємин педагога і вихованців, творча індивідуальність педагога, особливості учнівського колективу.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистісних якостей педагога і комунікативної ситуації. До особистісних якостей, які визначають стиль спілкування, належать ставлення вчителя до дітей (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та володіння організаторською технікою.

Ставлення до дитини детермінує організаторську діяльність учителя, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути авторитарним, ліберальним і демократичним.

За **авторитарного стилю спілкування** вчитель сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожен конкретну мету, виходячи з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату та опіки і в разі протидії школярів владному тиску вчителя веде до конфронтації.

Ліберальний (поблажливий, анархічний) **стиль спілкування** характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, учитель, що обрав такий стиль, намагається самоусунутися від керівництва колективом школярів, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Ліберальний стиль є засобом реалізації тактики невтручання, яка ґрунтується на байдужості і незацікавленості проблемами шкільного життя. Наслідки такої позиції вчителя – втрата поваги школярів і контролю над ними, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток учнів.

Демократичний стиль спілкування передбачає зорієнтованість учителя на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. В основі керівництва – опора на ініціативу класу. Демократичний стиль є найсприятливішим способом організації взаємодії педагога і школярів.

Впливає стиль спілкування педагога і на становлення особистості учнів, формування характеру пізнавальної активності, їх емоційне благополуччя й стан здоров'я. Результати наукових досліджень свідчать, що у класах з авторитарним, суворим, недобррозичливим педагогом поточна захворюваність утричі вища, а кількість неврологічних розладів у два рази більша, ніж у класах зі спокійним, урівноваженим, чуйним педагогом, якому притаманний демократичний стиль спілкування.

Залежно від продуктивності виховного впливу розрізняють такі стилі педагогічного спілкування (В. Кан-Калик):

1. **Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю.** Цей стиль спілкування ґрунтується на єдності високого професіоналізму педагога та його етичних поглядів.

2. **Спілкування на основі товариської прихильності.** Ще А. Макаренко стверджував, що педагог, з одного боку, має бути старшим товаришем і наставником, а з іншого – співучасником спільної діяльності.

3. **Спілкування-дистанція.** Сутність такого спілкування полягає в тому, що в системі стосунків педагога і учнів запобіжником є дистанція. Проте й тут має бути міра. Безперечно, дистанція повинна існувати, але має впливати із

загальної логіки стосунків учителя і учнів, а не диктуватися учителем.

До спілкування-дистанції нерідко вдаються вчителі-початківці, які бояться учнів і намагаються в такий спосіб утвердитися. Однак цей стиль спілкування, як правило, не дає хороших результатів, оскільки дистанція не може бути основою формування педагогічного авторитету.

4. **Спілкування-залякування.** Цей стиль спілкування зумовлений насамперед невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захоплення спільною діяльністю.

5. **Спілкування-загравання.** Сутність його полягає в завоюванні дешевого авторитету в дітей, що суперечить вимогам педагогічної етики. Цей стиль відображає, з одного боку, намагання молодого вчителя швидко налагодити контакт із дітьми, сподобатися класові, а з іншого – відсутність необхідної загально педагогічної та комунікативної культури, умінь та навичок педагогічного спілкування, досвіду професійної комунікативної діяльності.

У педагогічному спілкуванні надзвичайно важливою є установка вчителя.

Установка — це стійка схильність людини, яка спонукає її орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, віддзеркалює стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки.

Установки можуть бути як позитивними (поведінка школяра, основана на позитивному ставленні його до вчителя), так і негативними, упередженими (ставлення вчителя до невстигаючих учнів, які ще й порушують поведінку).

Роль установки в педагогічному спілкуванні було досліджено під час експерименту, який увійшов у історію педагогіки як «ефект Пігмаліона». Американські психологи Роберт Розенталь і Ленор Джекобсон після психологічного обстеження школярів, визначення рівня їх розумового розвитку повідомили вчителям, що в класах є учні з високим інтелектуальним потенціалом, і назвали прізвища дітей, які насправді мали різні успіхи й здібності. Через деякий час психологи виявили помітні успіхи в розвитку тих дітей, які були названі серед кращих, але мали посередні оцінки. Сталося це тому, що вчителі, дізнавшись про здібності своїх вихованців, змінили установку щодо них. Навіть якщо рівень знань учня був низьким, учитель почав уважніше придивлятися до нього, а це змінювало його ставлення до учня і характер стосунків загалом. Учитель, як Пігмаліон, через атмосферу уваги й піклування в класі, доброзичливої вимогливості й любові створював умови для ефективного розвитку дитини. А найголовніше – він дивився на дитину, як на талановиту, робив усе для розвитку її таланту. Тому установка завжди має бути тільки позитивною, оптимістичною.

Практика свідчить, що нерідко один і той самий метод впливу, який використовують різні педагоги, дає неоднаковий ефект. І не тому, що не відповідає ситуації, а тому, що невластивий самій особистості педагога. Це спонукає до висновку, що кожен учитель має виробити власний стиль.

Індивідуальний стиль педагогічного спілкування – обумовлена цілями педагогічної діяльності та особливостями індивідуальності педагога своєрідність притаманної йому стійкої системи засобів і способів комунікативної взаємодії з учнями.

Як свідчить досвід, найефективнішим є системно-цілісний стиль. Учителі, яким він притаманний, здатні до гнучкого переходу від одних способів спілкування до інших відповідно до цілей і умов педагогічної взаємодії з максимальним використанням позитивних якостей своєї індивідуальності і компенсацією негативних.

Стиль спілкування має відповідати сутності особистості. Тому не можна копіювати стилі спілкування найближчого соціального оточення, запозичувати запропоновані стереотипи педагогічних дій. Кожній людині слід мати достатньо знань про власне Я і зіставляти свої індивідуальні якості та можливості зі змістом і формами власної комунікативної поведінки.

Правильно знайдений індивідуальний стиль педагогічного спілкування сприяє вирішенню цілого комплексу задач:

- педагогічний вплив стає адекватним особистості педагога, процес спілкування з аудиторією стає приємним;
- суттєво полегшується процедура налагодження взаємовідносин з учнями;
- підвищується ефективність передачі інформації.

І все це проходить на фоні емоційного благополуччя педагога і учнів на всіх етапах навчання.

Можливі випадки формування не індивідуального стилю, а псевдостилю, який проявляється у виробленні помилкових, хибних індивідуальних прийомів і способів роботи, що не забезпечують високі результати діяльності і затримують розвиток здібностей.

Отже, педагогічне спілкування буде продуктивним лише тоді, коли ґрунтуватиметься на повазі до особистості учнів, розумінні їх потреб та інтересів, на вмінні правильно оцінювати ситуації і обирати необхідний тип спілкування.

III. Підведення підсумків заняття.

Сформованість уміння спілкуватися на професійно-педагогічному рівні є необхідною передумовою становлення всього комплексу педагогічних здібностей учителя. Оволодіння мистецтвом педагогічного спілкування – завжди вельми важке завдання для майбутнього педагога, педагога-початківця.

Необхідно також збагачувати досвід спілкування, беручи участь у різноманітній громадській роботі.

IV. Видача завдань для самостійної роботи.

I. Опрацюйте тему, використовуючи план, зміст лекції і матеріали запропонованої літератури.

II. Підготувати доповіді на теми:

1. Мистецтво педагогічного спілкування.
2. Поведінка вчителя у конфліктній ситуації.

Викладач: Метко Андрій Богданович